

Archiwa rdzeni wiertniczych i próbek geologicznych Państwowego Instytutu Geologicznego 1919–2004

Marek Graniczny*, Stanisław Doktor*, Halina Urban*

M. Graniczny

S. Doktor

H. Urban

Gromadzenie materiałów wiertniczych rozpoczęto w Państwowym Instytucie Geologicznym od początku jego istnienia. Pierwszymi z nich były próbki wiertnicze przekazane wraz z innymi materiałami przez Muzeum Przemysłu i Rolnictwa oraz próbki z wiercenia z okolic Inowrocławia (obecnie prawdopodobnie najstarszymi próbkami z wierceń przechowywanym w Muzeum Geologicznym PIG są rdzenie z otworu Świdrowa w Górach Świętokrzyskich z 1934). Początkowo gromadzono je w muzeum instytutu. W 1927 r., w związku z rozwojem badań geologicznych i wiertnictwa w Polsce, wynikła potrzeba stworzenia odrębnego archiwum dla przechowywania rdzeni wiertniczych. Organizatorem i pierwszym kierownikiem Archiwum Wiertniczego był Jan Samsonowicz (ryc. 1, 2.) przy współpracy Bronisława Halickiego i Zofii Licharowej (Żelichowska, 1959).

Po wstępnym okresie organizacji przystąpiono w 1929 r. do systematycznych prac. Rozpoczęto od inwentaryzacji otworów wiertniczych na mapach topograficznych w skali 1:100 000, których komplet dla całego kraju otrzymano z Wojskowego Instytutu Geograficznego. Przeprowadzono również oznaczenia i porządkowanie próbek przesyłanych przez poszczególne firmy wiertnicze oraz sporządzono odpowiednie metryki zawierające profile wierceń. W związku z uporządkowaniem dużej części materiałów opisowych, wydano w 1930 r. „Materiały do hydrologii Królestwa Polskiego i Ziemi Przyległych”. Uporządkowano także dużą część rdzeni i próbek geologicznych. Stopniowe oddawanie do użytku gmachu instytutu przy ul. Rakowieckiej 4 umożliwiło w 1930 r. racjonalne rozmieszczenie zgromadzonych materiałów i łatwiejsze z nich korzystanie.

Od 1935 r. kierownikiem Archiwum został Romuald Rosłoński, a w latach 1938–1939 funkcję tę pełnił Stefan Czapla.

Zbiory archiwalne powiększyły się bardzo dzięki ustawie z dnia 28.06.1939 r. „O uprawnieniach Państwowego Instytutu Geologicznego w zakresie prac górniczych i terenowych” (Dz.U. nr 59 poz. 30), nakładającej na przedsię-

biorstwa wiertnicze obowiązek przekazywania próbek i opisów wierceń do Państwowego Instytutu Geologicznego. Wedle wczesnych opinii „...gromadzone materiały wiertnicze miały doniosłe znaczenie praktyczne, były podstawą do wydawania opinii przede wszystkim w sprawie wód gruntowych, pozwalały niejednokrotnie na udzielanie opinii i informacji fachowych, bez konieczności prowadzenia specjalnych badań i wyjazdów. Wyniki wierceń miały również wielką wartość naukową, stanowiły ważne podstawowe dokumenty dla poznania budowy geologicznej kraju.” (Żelichowska, 1959).

W latach okupacji (1939–1944) Archiwum pod kierownictwem Adama Łuniewskiego znacznie powiększyło swoje zbiory wskutek napływu materiałów z wierceń wykonywanych dla zaopatrzenia w wodę stacji kolejowych, lotnisk i innych obiektów strategicznych. Dane wiertnicze na bieżąco inwentaryzowano na mapach, wypisywano kartoteki, a próbki włączano do zbiorów archiwum.

W czasie Powstania Warszawskiego w 1944 r. materiały archiwalne, gromadzone przez całe ćwierćwiecze, uległy prawie całkowitemu zniszczeniu i rozproszeniu za wyjątkiem niewielu próbek przechowywanych w Muzeum Geologicznym PIG. W tej chwili rozpoczęto inwentaryzację próbek skalnych, dzięki czemu wkrótce poznamy odpowiedź na pytanie, co i ile zostało z najstarszych rdzeni wiertniczych.

W 1945 r. kierownictwo Archiwum Wierceń objęła Janina Łyczewska, a od 1954 do końca 1981 r. prowadziła je Danuta Chodkiewicz-Adamiec.

W latach 1945–1975 w konsekwencji niebywałego w Polsce wzrostu prac wiertniczych nastąpił dynamiczny rozwój Archiwum Wierceń (ryc. 3).

W 1945 r. rozpoczęto jednak gromadzenie materiałów praktycznie od nowa. Zaczątkiem nowego archiwum była niewielka liczba materiałów ocalałych po powstaniu oraz otrzymanych w ramach rewindykacji z Niemiec. W

Ryc. 1. Jan Samsonowicz w trakcie przeglądania okazów. Lata dwudzieste XX wieku. (Archiwum Fot. Geologicznej CAG PIG)

* Państwowy Instytut Geologiczny, ul. Rakowiecka 4,
00-975 Warszawa
Marek.Graniczny@pgi.gov.pl
Stanislaw.Doktor@pgi.gov.pl
Halina.Urba@pgi.gov.pl

początkowym okresie główny nacisk położono na gromadzenie i zabezpieczanie materiałów — zarówno opisów, jak i próbek wiertniczych. Gromadzono nie tylko materiały pochodzące z badań prowadzonych przez Instytut Geologiczny, ale również wszelkie dokumenty wierceń z terenu całej Polski, możliwe do osiągnięcia drogą współpracy z instytucjami budowlanymi, przedsiębiorstwami wiertniczo-geologicznymi, geologicznymi służbami resortowymi itp. Dzięki temu w ciągu kilku lat zebrano ponad 20 000 opisów wierceń i znaczną liczbę próbek z rdzeni wiertniczych. Zgromadzony w ten sposób materiał nie był jednolity. Były to opisy rdzeni sporządzone przez geologów, raporty wiertnicze, profile rysunkowe, materiały rękopiśmienne (w różnych językach) i in. Całość została uporządkowana, ujednolicono i opisana na znormalizowanych kartach otworów wiertniczych. Również niejednolity materiał przedstawiały próbki rdzeni wiertniczych. Tylko część próbek była opracowana, natomiast pochodzące bezpośrednio z firm wiertniczych nie były opracowane.

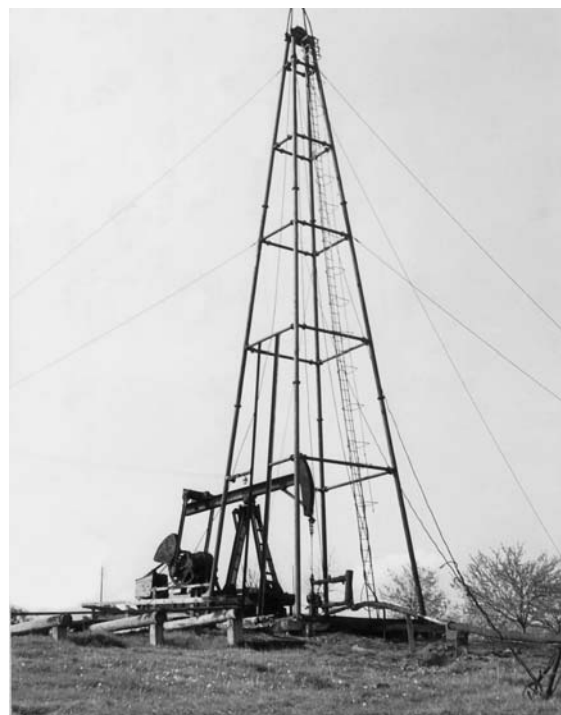
Po reorganizacji instytutu w 1953 r. zaznaczyła się zmiana pracy archiwum. Zarządzenia Prezesa Centralnego Urzędu Geologii (nr 30 z dnia 30.04.55 r.) oraz Dyrektora Instytutu Geologicznego (nr 62 z dnia 30.12.54 r., nr 23 z dnia 8.07.55 r. i nr 3 z dnia 16.01.57 r.) spowodowały, że do archiwum zaczęto przekazywać już opracowane próbki geologiczne, a opisy wierceń na znormalizowanych kartach otworu wiertniczego. Obowiązek przekazywania kart otworów w terminie ustalonym przepisami przyczynił się do bardziej systematycznego napływu materiałów. Stan inwentarza opisowych materiałów wiertniczych na koniec 1959 r. wynosił 59 131 pozycji (Żelichowska, 1959).

Archiwum Wierceń podlegało również zmianom organizacyjnym; na początku wchodziło w skład Wydziału Kartograficzno-Wydawniczego, następnie usamodzielniało się, a od 1953 r. weszło w skład Zakładu Dokumentacji Geologicznej, który w 1967 r. przyjął nazwę Centralnego Archiwum Dokumentacji Geologicznej, a od 1971 r. — Centralnego Archiwum Geologicznego.

Część rdzeni wiertniczych przechowywano po wojnie w piwnicach nowego gmachu instytutu. Stopniowo jednak zaczęto gromadzić materiał wiertniczy poza Warszawą, co miało przede wszystkim związek z pracami wiertniczymi, prowadzonymi w określonym rejonie Polski. Kolejno zorganizowano magazyny rdzeni w Leszczach k. Kłodawy oraz położone w pobliżu magazyny w Bierzwiennej, Słupeczce i Krzewacie (w 1950 r.), gdzie gromadzono materiały z wszelkich badań prowadzonych na wale kujawskim. Do dnia dzisiejszego pozostały tylko archiwa w dwóch pierwszych wspomnianych miejscowościach. Następnie, w 1953 r., w Piasecznie-Iwicznej pod Warszawą, zbudowano nowy budynek przeznaczony na archiwum rdzeni wiertniczych (ryc. 4). Był to pierwszy obiekt zaprojektowany i zbudowany specjalnie dla przechowywania rdzeni wiertniczych i próbek geologicznych. Mimo, że pojemność magazynu została przekroczona ponad dwu-

Ryc. 2. Poszukiwania złóż łożu w 1912 r. Od prawej strony na zdjęciu — J. Samsonowicz, B. Kontkiewicz i J. Czarnocki przy zabudowie szybu „Barbara” postawionego na zachód od Karczówki — obecnie w obrębie aglomeracji kieleckiej. Archiwum Fot. Geologicznej CAG PIG

Ryc. 3. Urządzenie wiertnicze na Podkarpaciu (lata 60). W tle widoczne urządzenie do wydobywania ropy naftowej — kiwon. Archiwum Fot. Geologicznej CAG PIG

Ryc. 4. Fasada budynku archiwum w Iwicznej. (Archiwum Fot. Geologicznej CAG PIG)

Ryc. 6. Skrzynki z rdzeniami wiertniczymi (przywiezione z Żarek i Myszkowa) składowane w „sztaplach” w Kielnikach w latach 80. i początku lat 90. (Fot. S. Wąsik)

Ryc. 5. Budynek administracyjno-socjalny w Kielnikach w momencie przejęcia w 1978 r. (Archiwum Fot. Geologicznej CAG PIG)

krotnie (planowano pomieścić 50 000 mb, a już zgromadzono ponad 111 000 skrzynek z rdzeniem), warunki przechowania rdzeni w tym archiwum są i tak bardzo dobre. Może z nim konkurować jedynie nowo zbudowane i nowoczesne archiwum w Halinowie.

Kolejne archiwa uruchomiono w:

□ Puławach (1953), które powstało jako zaplecze jednego z największych wówczas problemów surowcowych — fosforytów,

□ Szurpiłach (lata sześćdziesiąte), użytkowane wspólnie przez Zakład Rud Metali i Przedsiębiorstwo Geologiczne w Warszawie i dopiero od 1990 r. administrowane przez CAG.

□ Hołownie (1966), założone w budynkach gospodarskich byłej spółdzielni produkcyjnej, głównie na potrzeby wierceń wykonywanych dla rozpoznania LZW,

□ Michałowie (1979), magazynujące rdzenie wiertnicze z wierceń prowadzonych dla rozpoznania budowy geologicznej zagłębia miedziowego,

□ Kielnikach (1979), powstałe na miejscu kamieniołomu i zakładów wapienniczych; przechowuje w pierwszym rzędzie rdzenie z dawnych składów w Żarkach i Myszkowie, w których magazynowano materiał skalny z wierceń, wykonywanych dla poszukiwań rud cynku i ołowiu (ryc. 5–7),

□ Halinowie (1994). Ten ostatni obiekt, bardzo nowoczesny, był również zaprojektowany specjalnie dla przechowywania rdzeni wiertniczych. Skrzynki z rdzeniami umieszczane są na specjalnych paletach, które układane są na regałach za pomocą wózka podnośnikowego. W archiwum w Halinowie przechowywane są m.in. rdzenie i próbki z otworów koncesyjnych (ryc. 8).

Archiwa rdzeni i próbek geologicznych znajdują się również Oddziałach Regionalnych PIG w Kielcach, Krakowie, Sosnowcu, Wrocławiu i Gdańsku.

Sposób przechowywania i korzystania z zasobów gromadzonych w archiwach rdzeni i próbek geologicznych, zmienił się tak, jak mówiąc z lekką przesadą, zmieniły się losy kraju i Instytutu Geologicznego. W czasach odkrywania nowych surowców, rozkwitu badań geologicznych i związanych z tym wysokich nakładów, dominowała tendencja do traktowania rdzeni równorzędnie z materiałem badawczym uzyskanym, np. w trakcie prac polowych. Stąd pewna nonszalancja w obchodzeniu się z rdzeniami wiertniczymi, prezentowana przez geologów zajmujących się opracowywaniem wyników wierceń. Skutek jest taki, że obecnie wiele rdzeni wiertniczych wygląda jak próbki

Ryc. 7. Hale magazynowe w Kielnikach, w których przechowywane są obecnie skrzynki z rdzeniami wiertniczymi. Fot. M. Graniczny

Ryc. 8. Archiwum Rdzeni Wiertniczych i Próbek Geologicznych w Hali-nowie. Fragment wnętrza hali magazynowej. (Archiwum Fot. Geologicznej CAG PIG)

okruczowe, co świadczy oczywiście o zapale z jakim w tym materiale była poszukiwana fauna, ale w konsekwencji obecny ich stan uniemożliwia korzystanie w pełni z tych próbek innym, pracującym później badaczom—geologom. W archiwach znajduje się też mnóstwo pobranych próbek bez/lub z zatartym opisem, albo też opisanych „szyfrem”, co uniemożliwia umieszczenie tych fragmentów rdzenia na powrót w skrzynkach i powoduje ich nieprzydatność dla dalszych badań.

Obecnie pobieranie próbek z rdzeni, odbywa się zgodnie z przepisami zawartymi w Decyzji Organizacyjnej Ministra Skarbu Państwa, nr 7 z dnia 1 marca 2000 r., z czego najważniejsza jest dopuszczalność pobierania próbki wyłącznie z ćwiartki rdzenia, za pisemną zgodą poprzednio Ministra Skarbu, a od 2002 r. — Ministra Środowiska i za stosowną opłatą.

Należy podkreślić, że we wszystkich archiwach rdzeni CAG corocznie ratuje się od kilkuset do kilku tysięcy skrzyń z rdzeniem. Rdzenie przepakowywane są do nowych skrzyń. Niekiedy wystarcza dobre wykonanie nowych, trwałych napisów na starych skrzyniach.

Przez wiele lat poszczególne archiwa rdzeni, poza Hołownem, Leszczami, Piasecznem i Puławami podlegały kierownikom zakładów instytutu prowadzących badania, dla których wykonywane były wiercenia w danym rejonie kraju lub Oddziałom Regionalnym. Dopiero w 1990 r. Centralne Archiwum Geologiczne przejęło organizacyjnie wszystkie archiwa rdzeni. Kierownikiem Archiwum Rdzeni Wiertniczych i Próbek Geologicznych został Włodzisław Łachnik (1991–1993), później archiwami rdzeni kierował Stanisław Wąsik (1993–1997). Przez dwa następne lata zarządzane były bezpośrednio przez Kierownika Centralnego Archiwum Geologicznego. Od 1999 r. kierownikiem Archiwum Rdzeni Wiertniczych i Próbek Geologicznych był Maciej Rajcecki, a od lipca 2003 r. Tomasz Janicki.

Po przeprowadzeniu w ostatnich latach wielu kontroli oraz wizji terenowych w celu poznania stanu archiwów rdzeni, podjęto decyzję przeprowadzenia uproszczonego spisu z natury. Przez cały 2003 r. pracownicy terenowych archiwów rdzeni wiertniczych spisywali skrzynki z rdzeniami uwzględniając nazwę otworu, liczbę skrzynek i określając miejsce składowania w magazynach. Po wykonaniu spisu zasoby archiwów rdzeni CAG kształtują się następująco: 556 864 skrzynek ze rdzeniami oraz 3240 otworów wiertniczych.

W 2004 r. zakończono również pierwszy etap weryfikacji danych o rdzeniach wiertniczych, będących własnością Skarbu Państwa, magazynowanych w terenowych archiwach rdzeni wiertniczych CAG i w innych, należących do PGNiG. Dane te zostały wprowadzone do Central-

nej Bazy Danych Geologicznych i w ten sposób zostały zintegrowane z danymi o otworach wiertniczych. Okazało się, że zarówno jedne, jak i drugie informacje są niepełne i wymagają uzupełnień. Podjęty projekt opatrywania skrzynek z rdzeniem wiertniczym kodami paskowymi, stał się dobrym pretekstem do kompleksowej weryfikacji zasobów w magazynach rdzeni poprzez:

- sprawdzenie stanu rdzenia i skrzynki, w której jest przechowywany,

- w razie potrzeby wymianę skrzynki, poprawienie opisu i opatrzenie kodem paskowym,

- weryfikację informacji o rdzeniu i otworze wiertniczym w CBDG i w razie potrzeby uzupełnienie tych danych.

System oznaczania skrzyń z rdzeniami kodami paskowymi został opracowany na podstawie rozwiązań stosowanych przez Brytyjską Służbę Geologiczną.

Jest to plan długofalowy, ale dający nadzieję na uporządkowanie stanu magazynów i wprowadzenie nowoczesnego systemu opisu skrzynek z rdzeniami, inwentaryzacji zasobów i łatwiejszego dostępu do informacji geologicznej zarówno w postaci rdzeni wiertniczych, jak i baz danych. Jednak ta inicjatywa, wymusi również budowę regałów we wszystkich magazynach.

Racjonalizacja wydatków na magazyny rdzeni, leży u źródła inicjatywy prowadzącej do zredukowania liczby magazynów terenowych. W tej chwili są prowadzone działania dotyczące likwidacji archiwów administrowanych przez Oddziały Regionalne PIG. W trakcie likwidacji są archiwa przy Oddziale Karpackim i w Sadowicach (OD), z których rdzenie będą przewiezione do Kielnik i Michałowa. Pozostaje do rozważenia likwidacja archiwum w Puławach, o której decyzja będzie podjęta w chwili wyjaśnienia praw PIG do działki, na której są wybudowane budynki archiwum.

Wszystkie te działania mają na celu usprawnienie zarządzania i udostępniania informacji o rdzeniach i próbkach geologicznych, co jest przecież jednym z podstawowych obowiązków służby geologicznej, sprawowanej w Polsce przez Państwowy Instytut Geologiczny.

Literatura

ŻELICHOWSKA M. 1959 — Materiały sprawozdawcze, 40-lecie Instytutu Geologicznego. Materiały Sekcji Historycznej CAG Państw. Inst. Geol.